

ŞEHİNŞA...

Doç. Dr. O. Fırat BAŞ

Polonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği
osman.bas@mzs.gov.pl

Öz: Polonyalı gazeteci Ryszard Kapuscinski'nin "Şahların Şahı" başlıklı kitabı (1982), kitabın 1985'te Birleşik Devletler'de yayınlanmış baskısından Türkçeye çevrilmiştir (1989). Bu baskı, kitabın Lehçe aslında CIA'nin İran Devrimi'ndeki ve – özellikle de – 1953'te Başbakan Mussadık'ın devrilmesindeki rolünün anlatıldığı yaklaşık bir on beş sayfanın çıkarılmış olduğu özel – sansürlü bir baskıdır. Bu çalışma "Şahların Şahı"nın Türkçe baskısında eksik olan bu bölümleri özetlemektedir.

Anahtar Sözcükler: Ryszard Kapuscinski, İran Devrimi, CIA, Mussadık darbesi, Leh Edebiyatı

SHAH OF SHA...

Abstract: Polish journalist Ryszard Kapuscinski's "Shah of Shahs" (1982) has been translated into Turkish (1989) from its American edition that published in the United States in 1985. It was a special – censored edition, from which about fifteen pages were cut that appeared in the original Polish edition about the CIA's role in Iranian revolution and – especially – the overthrow of prime minister Mosaddegh in 1953. This paper summarizes these missing passages from the Turkish edition of "Shah of Shahs."

Keywords: Ryszard Kapuscinski, Iranian Revolution, CIA, military coup againts Mosaddegh, Polish Literature

Ryszard Kapuscinski

Polonyalı gazeteci ve yazar Ryszard Kapuscinski (1932-2007), araştırmacı gazeteciliğin fenomen bir ismi olarak kabul edilmektedir. Kuru bir gazetecilik diliyle değil de, yüksek bir edebiyat dili ve edebi bir kurguyla kaleme aldığı çalışmaları ona tüm dünyada, bu arada ülkemizde de ün ve hatırı sayılır büyüklükte bir okuyucu kitlesi kazandırmıştır. Önemli kitapları Türkçeleştirilmiştir¹ (Polonya yazının en çok Türkçeleştirilmiş yazarlarının başında gelir). Bu çeviriler yapıtlarının orijinal dili olan Lehçeden değil, üçüncü bir dil aracılığıyla, İngilizceden yapılmış çevirilerdir. Kapuscinski'nin 1982'de yayınladığı, İran İslam Devrimi'ni ve devrimi getiren aşamaları konu alan kitabı “Şahların Şahı” da dilimize İngilizceden kazandırılmıştır.² Ancak burada, bu kitap özelinde farklı bir durum söz konusudur, zira kitabın dilimize çevirisi, 1985'te Amerika'da yayınlanmak üzere İngilizceye çevrilirken Anglosakson okuyucuya uygun hale getirilmiş “özel” bir versiyonundan yapılmıştır. Lafı dolandırmadan söylemek gerekirse; çeviri sırasında metnin orijinalinden yaklaşık bir on beş küsur sayfa (kitabın Lehçedeki bütün yeniden basımlarında ve doğrudan Lehçeden yapılmış çevirilerinde varlığını koruyan bir on beş küsur sayfa) atılmıştır.

Sansür mü, oto-sansür mü?

Yazarların, kitaplarının yeniden basımlarında bazı değişiklikler, düzeltmeler yapmaları olabilecek bir şey. Kitaplarının kendi bildikleri dillere yapılan çevirilerine müdahale etmeleri daha sık rastlanan bir durum ve bunun sonucunda bazen orijinal dildeki metinden bayağı farklılaşmış, ama belki hedef dildeki okuyucu için daha anlaşılır metinlerin ortaya çıkması da mümkün.³ “Şahların Şahı”nın İngilizceye çevrilmek üzere hazırlanan metninde de bu türden, “kozmetik” denilebilecek bazı değişiklikler yapılmış. Örneğin, bazı bölümler olduğu gibi alınıp kurgusal anlamda daha iyi işlev görecekleri düşünülmüş olabilecek yerlere taşınmış, gerçi bu türden “kozmetik” müdahalelerin,

1 Gül Çağalı Güven'in çevirisiyle Om Yayınevi'nden çıkan üç kitap: “İmparatorluk” (1999), “Afrika Aslanı” ve “Futbol Savaşı” (2000).

2 “Şahların Şahı”, Çeviren: Oktay Döşemeci, Birinci Basım: 1989, Metis Yayıncılık, İkinci Basım: 2012, Habitus Yayıncılık.

3 Bunu tamamen kendi deneyimlerime dayanarak iddia edebiliyorum. Örneğin, Profesör Kolodko'nun “Wędrujący świat” başlıklı kitabının Lehçeden yapmış olduğum çevirisi [“Gezici Dünya/Geçmişten Bir Bakışla Şimdinin ve Geleceğin Ekonomi Politikası”, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011] ile kitabın İngilizceye yapılmış çevirisi [“Truth, Errors, and Lies: Politics and Economics in a Volatile World”, Columbia University Press, New York 2008] kıyaslandığında, başlıktan itibaren birçok bölümün bütün bütün farklı olduğu görülebilir.

kitabın içeriğindeki başka bazı büyük değişiklikleri maskeleyerek için yapılmış oldukları da düşünülebilir. Zira özellikle bazı sayfaların CIA'nin kitaptan kendi izini silmek için yayıncıya yaptığı baskı sonucunda çıkartılmış olduğu rivayet edilir. Başka bir rivayete göre; Kapuscinski, CIA'yi işkillendirmemek için bir oto-sansür uygulamasıdır.⁴ Ancak sansürün kimin tarafından uygulandığının —kanımızca— ilkesel bir önemi yok. Ortada kalan soru şu: Kitabın İngilizceye çevirisindeki o kayıp sayfalarda Amerikan toplumunun öğrenmesinden rahatsız duyulabilecek (CIA'yi ya da Kapuscinski'nin kendisini tedirgin eden) ne vardı?

Bir başarı öyküsü: Mr. İran

Başbakan Muammer Mussadık'a karşı yapılan askeri darbenin tarihi, "(...) 19 Ağustos 1953 — İranlıların belleğinde Şah Rıza Pehlevi'nin tahta gerçekten geçtiği gün; kanın ve korkunç baskıların eşlik ettiği bir tahta geçiş günüdür." (Kapuscinski, 2008, s. 37) Bunu, halk Şah'ın gizli örgütü Savak'ın baskısı altından inerken, saraya yakın bir elit askeri tabakanın, petrol zengini kompradorların ve elbette emperyalist güçlerin keyif çatacağı bir "Büyük Uygurluk" dönemi izleyecektir. Mussadık'ın iktidardan indirilişi, "Britanya ve Amerika hükümetleri tarafından ortaklaşa" alınmış bir karardır. (Kapuscinski, 2008, s.35) Mussadık bağımsız ve antikomünist bir yurtsever olmasına rağmen, Eisenhower, her nedense, onun komünist olduğundan kuşkulmaktadır, "değil mi ki daha zayıf ülkelerin yurtseverleri bu dünyanın güçlülerinin gözüne güvenilmez görünürler" (Kapuscinski, 2008, s. 30-31) ve değil mi ki Mussadık'ın demokratizmi Tudeh'e, yani İran Komünist Partisi'ne de hoşgörülle yaklaşmaktadır. Bu son durum, İngiltere ve Amerika

4 2010 yılında Polonya'da gazeteci Artur Domosławski tarafından bir kitap yayınlandı: "Kapuściński: Non-Fiction" [Kitaba ilişkin Türkçede ayrıntılı bir bilgi Yasemin Çongar'ın *Gazeteciliğin utancı, edebiyatın şaheseri* başlıklı köşe yazısında bulunabilir: <http://www.taraf.com.tr/yasemin-congar/makale-gazeteciligin-utanci-edebiyatin-shaheseri.htm> (son erişim: 24.09.2013)]. Bu kitap birçok karşıt görüş doğurduğu gibi, Kapuscinski'nin dul eşi tarafından da dava konusu yapıldı ve yazarı —Kapuscinski'nin yetiştirdiği bir gazeteci olması sebebiyle— "baba katili" olmakla suçlandı. İşte bu kitaptan şöyle bir sonuç çıkartılıyor: "1985'te sıra Şahların Şahı'nın İngilizceye çevrilmesine geldiğinde, özgün metnin —Muammer Musaddık'ın azli için CIA'nin yaptığı meşum komplonun anlatıldığı— 15 sayfası kaybolur. Her ne kadar Kapuscinski sonradan bu sayfaların çıkartılmasını Amerikalı yayıncıların talep ettiğini ima etmiş olsa da, yayıncılar herhangi bir yönlendirme yapmış oldukları iddiasını kesin bir dille reddetmektedirler ve uzun sorup sormuşmaların ardından Domosławski de Amerikalıların doğru söylediklerine kanaat getirir. Kapuscinski'nin paranoid bir "Doğu Avrupa" mantığı içine düşmüş olduğu sonucuna varmıştır. Kapuscinski, istihbaratla bağlantılı gizli rolünü CIA'nin çoktan öğrenmiş olduğundan kuşkulananarak, CIA'nin geçmişte İran'da yaptığı kirli işleri açık ederse, servisin de onu bir "komünist ajan" olarak ifşa edeceğinden çekinmişti. Ve böylece İmparator 'la Batı'da kazandıği yeni ve büyük başarı da anında tuzla buz olmuş olacaktı." Neal Ascherson, *How It Felt to Be There: Ryszard Kapuściński*, 2 Ağustos 2012, <http://www.lrb.co.uk/v34/n15/Neal-ascherson/how-it-felt-to-be-there> (son erişim: 24.09.13). Basılı kaynak için bkz.: "London Review of Books" Vol. 34, No. 15, 2 August 2012, pages 10-12.

açısından, İran'ın zengin petrol yataklarına Rusya'nın da el atması riskini doğurmaktadır ve dolayısıyla Mussadık'ın darbeyle indirilmesi ve yerine de General Feyzullah Zahedi'nin⁵ geçirilmesi düşünülür. CIA de operasyonun başarılı olacağı değerlendirmesini yapmıştır (Kapuscinski, 2008, s.35):⁶

“1953'te Başbakan Muhammed Mussadık'ı deviren ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi tahtta bırakan darbeyi CIA'nin örgütlediğine ve yönettiğine hiç kuşku yoktur.” (Kapuscinski, 2008, s.34)

Ancak bu darbenin başında bir Roosevelt'in bulunduğunu pek az kişi bilir. Operasyonu Başkan Theodore Roosevelt'in CIA ajanı torunu Kermit Roosevelt yürütmüş ve neredeyse tek başına, çok az destekle öyle başarılı —başka bir CIA ajanının hayranlık dolu ifadesine göre “James Bond'un yaptıkları ayarında” (Kapuscinski, 2008, s.34)— bir operasyona imza atmıştır ki darbe sonrasında teşkilatta uzun yıllar “Mr. İran” olarak anılmıştır. Roosevelt, İran'a sızar ve Şah'ın görevden azletme kararnamesinin, Savak'ın gelecekteki şefi Albay Nematullah Nassiri eliyle Mussadık'a verildiği gün olan 13 Ağustos 1953 tarihine

- 5 Kitaptan çıkartılan Zahedi portresi: *“Başbakan Mussadık'ın yerine geçecek kişi olarak CIA'nin işaret ettiği General Feyzullah Zahedi de bir casusluk romanına kahraman olmayı hak eden bir kişiliktir. Bolşeviklerle savaşmış, ardından Kürtler tarafından yakalanmış, 1942'de ise onun Hitler'in ajanı olduğundan kuşkulanan İngilizler tarafından tutuklanmış, uzun boylu, yakışıklı bir hovardaydı. İkinci dünya savaşı sırasında İngilizler ve Ruslar İran'ı beraberce işgal etmişlerdi. Zahedi'yi içeri tıkan İngiliz ajanlar, yatak odasında şunları bulduklarını iddia ederler: Bir Alman otomatik silah koleksiyonu, ipek kadın külotları, biraz afyon, dağlarda faaliyet gösteren Alman paraşütçülerine yazılmış mektuplar ve Tahrân'daki en aşüfe fahişelerinin resimlerle süslenmiş sicili.”* (Kapuscinski, 2008, s.34-35)
- 6 Kapuscinski'nin bu yazdıkları daha yenilerde, bu yıl içerisinde CIA tarafından resmen kabul edildi ve Türkiye'deki gazetelerde de haber oldu. Sağlaması oradan yapılabilir: *“İran'ın eski Başbakanı Muhammed Musaddık'ın darbe ile devrilmesinin 60'ncı yıldönümünde Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı CIA'den önemli bir itiraf geldi. CIA, darbedeki rolünü gösteren belgeleri ilk kez yayınladı. İran Başbakanı Muhammed Musaddık 60 yıl önce İngiliz ve Amerikan istihbarat örgütlerinin ortak operasyonu ile devrilmişti. Gereğesi ise Musaddık hükümetinin, daha sonra BP adını alacak İngiliz-İran petrol şirketi kontrolündeki petrol endüstrisini millileştirme kararıydı. CIA, bu darbedeki payını itiraf eden belgeleri ilk kez kamuya açtı. ABD Başkanı Barack Obama 2009 yılında Kahire'deki konuşmasında ABD'nin bu darbedeki rolünden bahseden ilk başkan olmuştu, ancak CIA konuyla ilgili sessizliğini koruyordu. Yayımlanan belgeler, darbeyi gerçekleştiren CIA Sorumlusu Kermit Roosevelt'in telgraflarını ve olayların CIA tarafından yazılmış kısa tarihçesini içeriyor. Tarihçede operasyonun amacının “yasal veya yarı-yasal yollardan Musaddık hükümetini düşürmek” olduğu belirtiliyor. Belgeye göre Musaddık'ın devrilmesiyle “Şah'ın liderliği altında Batı yanlısı bir hükümet” kurmak mümkün olacaktı. Bir başka belgede, Musaddık “ABD ve İngiltere'nin uğraşmak zorunda olduğu en provokatif liderlerden biri” olarak gösteriliyor ve hükümete karşı bir “sinir harbi başlatmak” gerektiği vurgulanıyor. Petrol endüstrisinin millileştirilmesine karşı çıkan İngiliz ve Amerikan istihbarat servisleri “Operasyon Ajax” koduyla 19 Ağustos 1953'te Musaddık'a karşı bir darbe gerçekleştirdi. Darbenin ardından İran yönetimi 1979'daki İran İslam Devrimi'ne kadar Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin kontrolünde kaldı. Bu darbe, İran İslam Cumhuriyeti'nde bugüne uzanan ABD karşıtlığının temelinde yatıyor.”* CNN TURK, CIA'den belgelerle “İran” itirafı, 20.08.2013, <http://www.cnnturk.com/2013/dunya/08/20/ciaden.belgelerle.iran.itirafi/720164.0/> (en son erişim 26.09.13). “Hürriyet” ise aynı konudaki haberin sonuna bir de “İran, 19 Ağustos 1953'te tarihinin önemli dönüm noktalarından birini yaşamıştı. Ülkede Amerikan karşıtlığının büyük bir hızla yayılmasına neden olan darbe, 1979'da Şah Pehlevi rejiminin yıkılmasına ve aynı yıl Tahrân'daki Amerikan Büyükelçiliğinin işgal edilmesine yol açmıştı.” yorumunu eklenmiş ki İran'da daha sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler açısından çok açıklayıcıdır. Hürriyet, CIA, 1953 İran darbesini düzenlediğini resmen kabul etti, 20.08.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planeti/24547063.asp> (son erişim: 29.09.13).

kadar bir süre (darbeyi getirecek mekanizmayı kurmak için) gizlice faaliyet gösterir. “Şahın kararını protesto etmek için yığınla insan sokaklara çıkmıştır. Bu durumda Şah ve karısı Süreyya uçakla Bağdat’a, oradan da Roma’ya kaçarlar.” (Kapusinski, 2008, s.35). Roosevelt, işte bu noktada devreye girer ve temasta olduğu İranlı ajanlar⁷ ve suç örgütü liderlerinin, bunlara Amerikan Büyükelçiliği aracılığıyla büyük paralar aktararak, Şah karşıtlarına karşı bir grup örgütlemelerini sağlar.⁸ İki grup Parlamento önündeki meydana çatışır. Askerin müdahalesi için şartlar oluşmuştur; tanklar meydana girer —ki “az biraz romantik” bir şehir efsanesi göre, ajan Roosevelt elinde tabanca ile bu tankların birinin üzerinde operasyonu yönetmektedir⁹ (Kapusinski, 2008, s.34)— ve muhaliflerin üzerine ateş açar. “On iki kişi oracıkta öldürülmüş, beş yüzden fazlası da yaralanmıştır. (Kapusinski, 2008, s.36) “Saat dörtte her şey sona erer ve Zahedi, Şah’a dönebileceğini bildiren telgrafi çeker.” (Kapusinski, 2008, s.36)

“Şah sürgünden döndü. Mussadık hapsi boyladı. Tudeh liderleri öldürüldü.” (Kapusinski, 2008, s.36)

Yukarıdaki fragman, yani Mussadık darbesine ilişkin olarak bütün bu anlatılanlar, herhalde şu kodlara da indirgenebilirdi: Amerika, kendi çıkarları için başka bir ülkenin iç işlerine karışmış, halkı ve yönetimi manipüle etmiş, yapay yoldan iktidarı kendi çıkarlarına uygun olarak belirlemiş, derin devlet yapıları ve çetelerle ortaklık kurarak kanlı ve kirlili eylemler gerçekleştirmiş, halkına karşı acımasız bir iktidarı desteklemiş ve de bütün bunları Amerikan vergi mükelleflerinin parasıyla yapmıştır. Gerçekten de bunların Amerikan toplumuna duyurulmasından endişe edilmiş olunabileceği düşünülebilir. Ama bu düşünce acaba sonuna kadar açıklayıcı olabilir mi?

7 “Ona beş Amerikalı, başta da Amerikan Büyükelçiliği’nden CIA ajanları yardım ediyordu. Bunun dışında birkaç yerel ajan da onunla işbirliği yapmaktaydı ki bunlar arasında İran gizli servisinin araçları vasıtasıyla bağlantı kurdukları iki yüksek rütbeli yetkilisi de vardı.” (Kapusinski, 2008, s.34-35)

8 “İki Fransız muhabir Claire Briere ve Pierte Blanchet “Iran: la révolution au nom de Dieu” (Paris 1979) başlıklı kitaplarında şunları yazmaktadırlar. “Roosevelt, «Beyinsiz Habahan» dedikleri, Tahran’da bir sokak çetesinin lideri, milli görüşü Zuhhan ustası Habahan Bimor’un birliklerini saldırıya geçirme zamanının geldiği sonucuna varmıştı. Habahan, insanları dövebilecek, gerekirse de vurup öldürebilecek üç yüz, dört yüz arkadaşını toplayabilecek. Elbette, silah alması şartıyla. Birleşik Devletler’in yeni büyükelçisi Loy Henderson, Mell Bankası’na gider ve arabasına dolduracağı Dolar paketlerini alır. Dediklerine göre, dört yüz bin Dolar. Bunları Riyal’e çevirir. 19 Ağustos’ta İranlı küçük gruplar («Beyinsizin» adamları) banknotları çıkartırlar ve çığlıklar atarlar: «Hadi, bağırın, yaşasın şah!» Bu çığlığı atanlar onar Riyal almaktadır. (...)” (Kapusinski, 2008, s.36)

9 “Ancak olayların nasıl geliştiğini iyi bilen başka bir ajan, bu hikâyeyi “az biraz romantik” olarak tanımlamış ve «Kermit, bütün bir operasyonu büyükelçiliğimiz alanından değil, ancak Tahran’da bir bodrumdan yönetti» demiş ve hayranlıkla eklemiştir: «Gerçekten de James Bond avarında bir operasyondur.» (Kapusinski, 2008, s.36)

İki Kitap

Kapuscinski, Mussadık darbesinin perde arkasını yazarken, mutlaka kendi gözlem ve araştırma sonuçlarıyla da zenginleştirmiş olmakla birlikte, anlattıklarını aslında kendi kitabından önce yayınlamış iki çalışmaya dayandırmıştır: 1) “Amerikalı muhabirler David Wise ve Thomas B. Ross, “The Invisible Government” (Londra 1965) (...)” (Kapuscinski, 2008, s.34) ve 2) İki Fransız muhabir Claire Briere ve Pierte Blanchet “Iran: la révolution au nom de Dieu” (Paris 1979) (Kapuscinski, 2008, s.36) Yani Kapuscinski’nin anlattıkları o tarih itibariyle sır değildir; Amerikan toplumunun öğrenmiş olabileceği, belli ölçüde yazılıp çizilmiş şeylerdir. Kaldı ki Mussadık’ı devirecek güçlere para yardımı yapıldığı konusunun 60’ların başında Amerikan kamuoyunda tartışıldığı ve konudaki en yetkili ağızca, yani CIA’nin eski şefi Allen Dulles tarafından doğrulandığı da anlaşılıyor:

Bu konuda nispeten en çok şeyi Dulles’in kendisi, CIA’den ayrılmasının ardından 1962’de CBS televizyonunun bir programına çıktığında söylemişti. “CIA’nin sokak gösterileri yapacak insanların tutulmasına ve Mussadık’ı düşürmeyi hedefleyen diğer eylemlere milyonlarca Dolar harcadığı” iddiasının doğru olup olmadığı sorulduğunda, “OK — demişti. — Sadece şu kadarını söyleyebilirim ki bu amaçla sanki çok büyük paralar harcamışız gibisinden bir iddia tamamen asılsızdır.” (Kapuscinski, 2008, s.36)

Demek ki Amerikan yönetimi, CIA’nin İran’da yaptıklarının işitilmesinden aslında pek de çekinmemiş, bunların yazılmasına da engel olmamıştı, çünkü —herhalde— bu bir başarı öyküsüydü. Yani, Amerika, tıpkı James Bond filmlerinde olduğu gibi, bir adamını bir ülkeye göndermiş ve o adam orada (yanına Büyükelçilikten beş ajan, bir de iki tane yerel ajan alıp) iktidarı değiştirmişti. Öyleyse, özde tekrar niteliğindeki bu bölümlerin Kapuscinski’nin kitabındayken sakıncalı görülmesinin nedenini başka bir yerde aramak gerekiyor.

İran, İran, İran Chung o marg o osjan (İran, İran, İran, kan, ölüm ve isyan)¹⁰

“Şahların Şahı”nda olayların kronolojik sırası izlenilmez. Kitap, sonuçtan başlar: (ŞAH) GİTTİ, (HUMEYNI) GERİ DÖNDÜ.

10 (Kapuscinski, 2008, s. 53)

(Kapuscinski, 2012, s.9) Bu gazete başlığının peşi sıra anlatım serbest çağrışımlarla, handiyse bilinç akışı yöntemiyle (ki edebi kurgu da işte budur) sürdürülür ve birbirleriyle ilintisiz gibi gözükən tanıklıklar kopuk kopuk sıralanır. Bu kimi zaman bir röportajdan alınmış bir parça, kimi zaman eski bir fotoğraf ya da o fotoğrafa bakılırken televizyon ekranından geçiveren bir kare vs. olurken, başka bir yerde İran tarihine ilişkin olarak düşünülmüş bir not, sonra bir gözlem, duyum ve yorum, hemen ardından belki bir duygu ya da İran'daki Amerikan etkinliğine ilişkin kitaplardan alınmış bilgidir. Gelişigüzel sıralanmış ve sanki birbirleriyle ilintisiz gibi gözükən bu parçaların her biri aslında en başta verilen sonucun nedenlerinden biri olarak tutarlı bir bütünlük oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, sonucu getiren nedenlerden biri de CIA'nin İran'daki faaliyetleri olmaktadır, sonuçsa İran İslam Devrimi'dir ki Amerika açısından elbette bir başarısızlıktır; sırf istemediği bir rejim iktidarı ele aldı diye de değil, ama iktidarı ona bir hatalar zinciriyle bizzat kendisinin sunmuş olmasından ötürü...

Kanımızca, Kapuscinski'nin kitabından silinmek (ve böylece de Amerikan kamuoyuna ulaşmasına engel olunmak) istenen asıl şey, işte bu yorumdur. O tarihler itibariyle bile başkalarınca açıkça yazılmış olan bazı şeylerin kitaptan çıkarılması, belki de bunların çok net ve de rahatsız edici bir yoruma (yani Amerika'nın siyasi öngörüsüzlüğü, İran'ı tanımaması, oraya gönderdiği uzmanların —“James Bond ayarında” işler yapabilecek düzeyde olsalar bile— İran'daki dinamikleri doğru okuyamamaları sonucunda kendi eliyle —ve halkının parasıyla— kendi aleyhinde bir durum yarattığı yorumuna) bağlanmış oluşları gerektirmiştir.

Özetle: CIA'nin oradaki faaliyetlerine, özellikle Mussadık'a karşı yapılan darbedeki rolüne ilişkin olarak kamuoyunca önceden öğrenilmiş olması zaten muhtemel bazı gerçekler, sanki Kapuscinski'nin aşağıdaki yorumunun silinmesiyle birlikte metindeki işlevlerini yitirdikleri için, kitaptan çıkartılmış gibi gözükmektedir. Şöyle:

“Camilerin görece bir serbestliğin keyfini sürmelerinin başka bir nedeni daha vardı. Şahı kumanda eden Amerikalılar (ki monarşi için bundan sırf talihsizlikler çıkmıştır, zira onlar ne İran'ı biliyorlar ne de orada ne olduğunu sonuna kadar anlıyorlardı), Muhammed Rıza'nın tek karşıtının komünistler; Tudeh Partisi olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla Savak'ın bütün ateşi komünistlerin üzerine çevriliyor. Ancak o dönem komünistler çok

da fazla değiller, paramparça edilmişler, öldürülmüşler ya da sürgünde yaşıyorlar. Rejim, gerçek ve komünist oldukları uydurulmuş komünistleri izlemekle öyle bir meşgul ki tümüyle başka bir yerde ve başka sloganlarla diktatörlüğü alaşağı edecek bir gücün büyümekte olduğunu fark etmiyor". (Kapuscinski, 2008, s.76)

Kaynaklar

- Ascherson, Neal. (2012). "How It Felt to Be There: Ryszard Kapuściński", <http://www.lrb.co.uk/v34/n15/neal-ascherson/how-it-felt-to-be-there> (son erişim: 24.09.13).
- Kapuscinski, Ryszard. (2012). *Şahların Şahı*. Çeviri: Oktay Döşemeci. İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Kapuściński, Ryszard. (2008). *Szachinszach*. Warszawa: Biblioteka Gazety Wyborczej.

KİTAP TANITIMI

Özge ÖĞÜTÇÜ

*Uzman
AVİM*

AZA BEAST : SAVAŞIN KÖKLERİNE İNMEK

Yazar: Colum Murphy

Çeviri: Sina Baydur

Terazi Yayıncılık, 2013, 368 Sayfa

ISBN 9786056061936

Yakın tarihin en acımasız savaşlarından birisi Avrupa'nın göbeğinde, Balkanlarda, Bosna'da cereyan etmiş bu savaş sonrasında etnik temizlik ve soykırım (Srebrenitsa) uluslararası toplumun gözleri önünde gerçekleşmiştir.

Colum de Sales Murphy şu anda Cenevre Diploması ve Uluslararası İlişkiler Okulu Başkanı olarak görev yapmakta olan İrlandalı bir yazardır. Bosna savaşı döneminde Yüksek Temsilci'nin Özel Danışmanlığını ve Sözcülüğünü yapmış, Bosna'da dört yıl yaşamıştır. Hem akademik alanda hem de diplomasi alanında uzun bir geçmişe sahip olan Murphy, Bosna ile ilgili anılarını 2013 basımı olan "Aza Beast – Savaşın Köklerine İnmeK" başlıklı kitabında paylaşmıştır. Kitap, Büyükelçi Sayın M. Sina BAYDUR tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu konu hakkında birçok kitap yayınlanmış ve yazılar yazılmıştır. Fakat bu kitabın en büyük özelliklerinden birisi o dönemi birebir yaşayan bir yetkili tarafından olayların bütün çıplaklığı ile kaleme alınmış olmasıdır. Murphy, görevi nedeniyle bu sürecin hem diplomatik hem de insani tarafını kendi deneyimlerinden ve yaşamışlıklarından yola çıkarak okuyucularına aktarmıştır. Farklı bakış açısı sayesinde zaman zaman eleştirel bir dille Bosna'da yaşananlardan çıkarılması gereken derslere, nelerin yanlış yapıldığına, nelerin bir daha yapılmaması gerektiğine ve

örneklerle o dönemde yaşanan aksaklıklara değinebilmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde aldığı görev sayesinde yaşananların bürokratik tarafını da gözler önüne sermiştir. Yazar bu süreçte BM'nin harekete geçme konusunda ne kadar hantal kaldığını, sistemin en hızlı şekilde olaylarla baş etmede eksik olduğunu ve kitap sunumu sırasında da, kitabın içinde de BM çalışanlarının yansızlık-tarafsızlık ikilemi konusunda kararsız kaldığını dile şu şekilde getirmiştir:

“NATO'nun tüm ağırlığını gösterecek faaliyetlerinin düzenlenmesine destek veren Birleşmiş Milletlerin, saygın “tarafsızlık” tutumu çerçevesinde, sadece insani yardım dağıtımını üstlenerek bir yandan da siyasi anlaşmayı teşvik etme çabaları yalnızca çok yanlış değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler için yıpratıcıydı.”¹

Ek olarak, yazarın anlatımlarından yola çıkarak dönemin BM Genel Sekreteri olan Butros Gali'nin Bosna'daki durumu “zengin adamın savaşı”² olarak nitelendirdiğini ve daha kötü durumda olan başka bölgeler bildiğini dile getirerek, zaten yavaş işleyen sistemde, Bosna'daki sorunların bu yaklaşımla kötü yönetildiği sonucuna varmanın mümkün olduğunu değerlendirmektedir.³ Hem sistemin içinden hem de dışından bir gözle aktardığı bilgi birikimini, insani açıdan da deneyimlerinin üzerinde bıraktığı etkileri anılarına harmanlayan Murphy, uluslararası toplumun kayıtsızlığı, geçtiğimiz yüzyılda alınması gereken dersler ve bunların önümüzdeki yüzyıla uygulanması, konusunda önemli mesajlar vermektedir. Özellikle bu alanda çalışan ya da bu alana ilgi duyan insanlara büyük katkıda bulunacak bir kitaptır. Büyükelçi Sayın Oğuz DEMİRALP de kitabın bu özelliğini şu sözleriyle açıklamaktadır:

“(...) Bir tarafta insani duyguların, vicdanın gereklilikleri, öbür tarafta uluslararası politikanın ve diplomasinin gerçekleri. Korkunç bir çelişkidir bu. Her diplomatın yaşaması, bilmesi, anlatması gereken bir çelişkidir. Column Murphy kitabın hemen her bölümünde bu çelişkiyi öne çıkarıyor”⁴

Murphy çok şeffaf bir şekilde özeleştiri yaparak gerek uluslararası

1 Murphy, C. (2013) “Aza Beast - Savaşın Köklerine İnmek”, s. 66

2 Murphy, C. (2013) “Aza Beast - Savaşın Köklerine İnmek”, s. 54, s. 337

3 Murphy, C. (2013) “Aza Beast - Savaşın Köklerine İnmek”, s. 337

4 Murphy, C. (2013) “Aza Beast - Savaşın Köklerine İnmek”, s. 14

toplumun gerekse aksaklıklarıyla uluslararası kurumların ders çıkarması gereken noktaları çok yönlü bir bakış açısıyla okuyucusuna sunmuş ve sistematik bir şekilde hem yaşadıklarını hem de olguları harmanlamayı başarmıştır. Olayların başlangıcından en çok yoğunlaştığı dönemlere kadar, başta Birleşmiş Milletler, Amerika, İngiltere, Fransa ve NATO gibi uluslararası toplumun tepkilerini ve tavırlarını irdeleyerek, Dayton Konferansı ile sonuçlanan önemli gelişmeleri kaleme alan Murphy, kitabın sonuna Bosna'da Yüksek Temsilcilik Sözcüsü olarak yapmış olduğu konuşmaları içeren bir bölüm eklemiştir. Böylece bizlere geniş ve bütün resmi yansıtan bir bakış açısı sağlamıştır.